

HUDUDLAR KESIMIDA IJTIMOYIY-IQTISODIY TABAQALASHUV DARAJASINI BAHOLASH NAZARIY ASOSLARI

Karimova Shirin Zoxid qizi

TDIU,

“Raqamli iqtisodiyot” kafedrası

PhD, dotsenti

E-mail: karimovashirin22@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekiston hududlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi asosiy statistik ko‘rsatkichlar orqali tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida hududiy yalpi mahsulot, iqtisodiy faol aholi ulushi, bandlik darajasi, aholi jon boshiga o‘rtacha daromad, real daromad o‘sishi hamda kambag‘allik darajasi kabi indikatorlar o‘rganildi. Tahlil natijalari hududlar o‘rtasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi bo‘yicha ma‘lum tafovutlar mavjudligini ko‘rsatdi. Ayrim hududlarda iqtisodiy salohiyat, daromadlar va bandlik darajasi yuqori bo‘lsa, boshqa hududlarda ushbu ko‘rsatkichlarning pastligi kuzatildi. Tadqiqot natijalariga asoslanib hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy nomutanosiblikni kamaytirish hamda hududiy rivojlanishni ta‘minlash bo‘yicha ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Kalit so‘zlar: Hududiy rivojlanish, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, hududiy tabaqalashuv, hududiy yalpi mahsulot, iqtisodiy faol aholi, bandlik darajasi, aholi daromadlari, real daromad o‘sishi, kambag‘allik darajasi, inflyatsiya, logistika

Abstract

This article analyzes the level of socio-economic development of the regions of Uzbekistan using key statistical indicators. During the research, indicators such as gross regional product, share of economically active population, employment rate, average income per capita, real income growth, and poverty rate were studied. The results of the analysis showed that there are certain differences in the level of socio-economic development between regions. While some regions have high economic potential, income, and employment rates, other regions have low levels of these indicators. Based on the results of the research, scientific conclusions were drawn on reducing socio-economic disparities between regions and ensuring regional development.

Keywords: Regional development, socio-economic development, regional differentiation, gross regional product, economically active population, employment rate, population income, real income growth, poverty rate, inflation, logistics

Аннотация

В данной статье анализируется уровень социально-экономического развития регионов Узбекистана с использованием ключевых статистических показателей. В ходе исследования были изучены такие показатели, как валовой региональный продукт, доля экономически активного населения, уровень занятости, средний доход на душу населения, темпы роста реальных доходов и уровень бедности. Результаты анализа показали наличие определенных различий в уровне социально-экономического развития между регионами. В то время как

одни регионы обладают высоким экономическим потенциалом, уровнем доходов и занятости, другие регионы имеют низкие показатели по этим параметрам. На основе результатов исследования были сделаны научные выводы о сокращении социально-экономического неравенства между регионами и обеспечении регионального развития.

Ключевые слова: Региональное развитие, социально-экономическое развитие, региональная дифференциация, валовой региональный продукт, экономически активное население, уровень занятости, доход населения, темпы роста реальных доходов, уровень бедности, инфляция, логистика

KIRISH

Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash va ularning o'rtasidagi nomutanosibliklarni kamaytirish masalalari davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Iqtisodiy o'sish jarayonida ayrim hududlarning tez rivojlanishi, boshqalarining esa nisbatan sekin rivojlanishi natijasida hududlar o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalashuv yuzaga keladi. Bunday farqlar aholining turmush darajasi, bandlik, daromadlar va iqtisodiy imkoniyatlar o'rtasidagi tafovutlarning kuchayishiga olib keladi.

Hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalashuv darajasini baholash hududiy rivojlanishning mavjud holatini aniqlash, iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlarini belgilash hamda hududlar o'rtasidagi nomutanosibliklarni kamaytirishga qaratilgan samarali chora-tadbirlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolaning maqsadi hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalashuv darajasini statistik ko'rsatkichlar asosida baholash hamda hududlar o'rtasidagi rivojlanish farqlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot jarayonida aholi jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi hududiy mahsulot, aholining iqtisodiy faollik darajasi, bandlik darajasi, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan o'rtacha daromad, real daromadlar o'sish sur'ati va kambag'allik darajasi kabi asosiy ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlardan foydalaniladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalashuv darajasini baholash maqsadida ko'plab tadqiqotchilar va tadqiqot ishlari mavjud bo'lib, ayrimlarini ko'rib chiqishimiz maqsadga muvofiqdir. B.Ibragimov "Hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik indikatorlarini ishlab chiqish va baholash usullari" nomli maqolasida hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni baholash uchun indikatorlar tizimini ishlab chiqadi. Tanlangan indikatorlar asosida kompleks baholash amalga oshirib, har bir hududning holatini integral ko'rsatkichlar orqali ifodalab beradi. Tahlillar natijasida indikatorli muntazam hududiy baholash tizimini tashkil etish, ma'lumotlar shaffofligi va doimiyligini ta'minlash, fazoviy monitoring tizimlaridan foydalanish doirasini yoyish, har bir hudud individualligiga asoslangan strategik rivojlanish va takomillashtirish rejalarini ishlab chiqish hamda indikatorlar tizimini hududiy boshqaruv miqyosida integratsiyalash kabi bir qancha takliflar taqdim etadi [1]. M.Sa'dullayevaning "O'zbekistonda hududlar (14 ta) rivojlanishidagi tafovutlarni kamaytirish masalalari" nomli tadqiqotida O'zbekiston Respublikasi

hududlari orasidagi iqtisodiy, ijtimoiy va infratuzilmaviy rivojlanishidagi tafovutlarning sabablari, ularni kamaytirish usullari hamda davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlarini, hududlar kesimida iqtisodiy salohiyat va investitsion jozibadorlik ko'rsatkichlarini tahlil qilib beradi. Tahlillarga tayanib, hududiy mutanosiblikni ta'minlash bo'yicha o'z takliflarini havola qiladi [2]. "Hududlarning ijtimoiy tabaqalashuv darajasini baholash metodologiyasini takomillashtirish" nomli Z.Xakimov olib borgan tadqiqotida ijtimoiy tabaqalashuvning nazariy yondashuvlar bo'yicha "Scopus" xalqaro jurnallarida nashr etilgan ilmiy maqolalarni, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalashuv darajasini aniqlash bosqichlari va harakatlar sxemasini tahlil qilib beradi va o'z metodologik uslubini taqdim etib, uning yurtimizning barqaror rivojlanish maqsadlarini ta'minlashi va aholi turmush sharoitlarini yaxshilashga qaratilganligini, uzoq muddatli ijobiy iqtisodiy o'zgarishlarga olib kelishini prognozlaydi [3]. F.Abdullayevning 2024 yilgi "Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi" ilmiy jurnalida nashr etilgan "Hududlarning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tahlil qilishning uslubiy jihatlari" nomli maqolasida aholining ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarini yillar kesimida o'rganib chiqadi. Aholi umumiy daromadlari va aholi jon boshiga real jami daromadlar o'sishida dinamikaning qoniqarli holatda ekanini, kelgusi 5 yil uchun prognoz qilinishicha, mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish va ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash orqali ko'rsatkichlarning yanada o'sishini nazarda tutadi. Shuningdek, so'nggi yillarda ishsizlik darajasi pasayib borayotgani va samarali chora-tadbirlar davom etsa, bu tendensiya kelgusida ham saqlanib qolishini, tashqi savdo hajmining ortishi O'zbekistonning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashayotganini ko'rsatadi va kelgusi yillarda bu jarayon yanada kuchayishi mumkinligini aytib, o'z xulosalarini beradi [4].

METODOLOGIYA

Hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalashuv darajasini baholashda statistik tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar tizimi shakllantirildi. Mazkur ko'rsatkichlar asosida hududlar o'rtasidagi farqlarni aniqlash maqsadida taqqoslash va guruhlash usullaridan foydalanildi. Statistik ma'lumotlar tahlili natijasida hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidagi tafovutlar aniqlanib, tabaqalashuv darajasi baholandi. Tadqiqot uchun asosiy ma'lumotlar manbasi sifatida rasmiy statistik ma'lumotlar va ochiq statistik bazalardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistondagi hamma ma'muriy hududlari o'zining tabiiy, iqtisodiy va demografik jihatdan turlicha sharoitlarga egadir. Toshkent, Samarqand va Farg'onada sanoat, xizmat ko'rsatish va ayniqsa transport infratuzilmasi yaxshi rivojlangan. Janubiy va g'arbiy hududlar viloyatlari tabiiy resurslarga boy bo'lsada, ijtimoiy infratuzilma va ijtimoiy xizmat ko'rsatish jihatidan boshqa hududlardan nisbatan orqada turadi. Hududlar bo'yicha jalb etiladigan investitsiyalarning bir tekisda taqsimlanmagani, ishlab chiqarish tarmoqlari, transport va logistika tarmoqlari, elektr energiya, suv ta'minoti, kommunikatsiya tizimlarining poytaxt yoki yirik shaharlar

atrofida to'planishi va barcha hududlarda yuqori malakali kadrlar yetishmasligi ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalashuvga ta'sir ko'rsatuvchi omillar hisoblanadi.

1-jadval.

O'zbekiston hududlari bo'yicha iqtisodiy-ijtimoiy ko'rsatkichlar[5]

Hududlar	Ko'rsatkichlar					
	Aholi jon boshiga YaHM, ming so'm	Aholining iqtisodiy faollik darajasi, foizda	Bandlik darajasi, foizda	Jon boshiga o'rtacha daromad, ming so'm	Real daromadlar o'sish sur'ati, foizda	Kambag'allik darajasi
Andijon viloyati	27139.7	74.3	70.2	21926.3	104.8	9.5
Buxoro viloyati	35638.4	71.5	67.7	27508	102.4	8.7
Farg'ona viloyati	22813.5	72.3	68	19119.9	101.1	8.6
Jizzax viloyati	28602	70.1	66	19435.1	102	11.8
Namangan viloyati	23191.8	70.7	66.8	16849	100.5	7.6
Navoiy viloyati	120222.2	74.2	70.5	38112.3	107.9	5.7
Qashqadaryo viloyati	23319.6	69	65	18473.5	103.2	9.6
Qoraqalpog'iston r	22963.9	68.2	64.3	16858	102.4	10.8
Samarqand viloyati	24425.8	68.5	64.8	19215.4	105.3	7.5
Sirdaryo viloyati	31065.1	69.4	65.3	19036.5	103.7	11.3
Surxondaryo viloyati	19425.6	67.8	63.7	17880	100.2	9.3
Toshkent shahri	98440.5	86.2	82.3	60594.4	115.4	4.5
Toshkent viloyati	49105.4	76.7	72.3	25123.3	106.4	8
Xorazm viloyati	26633.7	70	66.2	23410.8	104.7	11.9

1-jadvalda aholi jon boshiga to'g'ri keladigan hududiy yalpi mahsulot hajmining eng yuqori ko'rsatkichi Navoiy viloyatiga to'g'ri kelayotganini ko'rishimiz mumkin, ammo hudud aholisi boshqa hududlar aholisiga nisbatan anchayin kam, viloyat maydoni mamlakatimizning eng yirik iqtisodiy sanoat zonasi hisoblanadi. Keyingi o'rinda esa Toshkent shahri ya'ni poytaxtimiz aholisi jon boshiga to'g'ri keladigan YaHM aholi turmush darajasi boshqa hududlarga nisbatan yuqori ekanini anglatadi. Keyingi ko'rsatkich aholining iqtisodiy faollik darajasi bo'lib, Surxondaryo viloyatiga maksimumi esa Toshkent shahri hissasiga to'g'ri kelmoqda. Bu ko'rsatkichning yuqoriligi hududning mehnat resurslarining katta salohiyatga ega ekanligini va aholi iqtisodiy jarayonlarga faol ishtirok etishini ko'rsatadi, bundan tashqari mehnat bozorida yetarli ish o'rinlarini yaratilishini talab etadi. Bandlik darajasi esa bevosita iqtisodiy faollik bilan bog'liq bo'lib, iqtisodiy faol aholining ish bilan ta'minlanganlik darajasini bildiradi. Uning yuqoriligi aholining katta qismi ish bilan ta'minlangan, iqtisodiy faoliyat rivojlangan, daromad topish ehtimoli va eng muhimi aholining ijtimoiy farovonligi balandligini anglatadi. Har bir hududda iqtisodiy faol aholi va bandlik darajasi o'rtasidagi tafovut o'rtacha 4 birlik farq qilmoqda. Eng yuqori ko'rsatkich Toshkent shahriga, eng pastisi esa Surxondaryo viloyatiga to'g'ri kelmoqda.

Aholi jon boshiga oʻrtacha daromad darajasi tahlili hududlar oʻrtasida tafovutlar bor ekanini koʻrsatmoqda. Iqtisodiy rivojlanish darajasi yuqori boʻlgan hududlarda aholi daromadlari yuqori shakllangan, masalan, Toshkent shahri, Toshkent, Xorazm Navoiy, Buxoro viloyatlarida koʻproq, Qoraqalpogʻiston Respublikasi, Surxondaryo va Namangan viloyatlarida kamroq ekani kuzatilmoqda. Daromadlar tahlil qilingach, real daromad oʻsishini oʻrganish zarur. Koʻrsatkich aholining daromadlari inflyatsiya hisobga olingandan keyin qanchaga oʻsganini yaʼni odamlarning sotib olish qobiliyatini qanchaga koʻtarilgani aniqlanadi. Agar ish haqi oshsa, lekin narxlar ham oshsa real daromad unchalik oshmaydi, agar shu holatda narxlarning nisbatan sekin oʻsishi real daromadning ilgarilashiga olib keladi. Namangan viloyatida koʻrsatkich atigi 0.5 % ga oshgan boʻlsa, poytaxtda bu 15 % ni qayd etmoqda. Soʻnggi statistik koʻrsatkich kambagʻallik darajasi hisoblanib, bu hududdagi aholining maʼlum minimal daromaddan past yashaydigan qismi foizini bildiradi. Uning yuqoriligi hududlarda iqtisodiy faoliyati va ish oʻrinlari yetarli emasligi bilan bogʻliq boʻlsa, pastroqligi aholining turmush tarzi farovon va iqtisodiy imkoniyatlari kengroq ekanini anglatadi. Koʻrsatkich Toshkent shahri va viloyati, Navoiy, Fargʻona, Samarqand, Namangan va Buxoro viloyatlarida pastroq, Jizzax, Qoraqalpogʻiston, Xorazm va Sirdaryo viloyatlarida yuqoriroq ekanini koʻrishimiz mumkin.

Tahlillarga asoslanib iqtisodiy salohiyati yuqori boʻlgan hududlarda hududiy yalpi mahsulot hajmi hamda aholi daromadlari nisbatan yuqori koʻrsatkichlarni tashkil etadi. Boshqa hududlarda esa ishlab chiqarish hajmining pastligi, investitsiyalar oqimining yetarli emasligi, hamda bandlik darajasining pastligi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasiga salbiy taʼsir koʻrsatadi va kambagʻallik darajasini koʻtarilishiga olib keladi. Jon boshiga oʻrtacha daromad va real daromadlar oʻsish surʼati koʻrsatkichlari ham hududlar oʻrtasida sezilarli tafovutlarga ega ekanligi kuzatildi. Bu esa hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalashuv mavjudligini koʻrsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlil natijalari hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalashuv mavjudligini, yaʼni baʼzi hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan boshqa hududlardan orqada qolayotganini koʻrsatadi. Bu esa hududlar oʻrtasidagi nomutanosiblikni kamaytirish, bandlikni oshirish, daromadlarni yaxshilash va investitsiya faoliyatini ragʻbatlantirishga qaratilgan siyosiy va iqtisodiy chora-tadbirlarning muhimligini taʼkidlaydi. Hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalashuv darajasini kamaytirish uchun hududiy salohiyatni oshirish yaʼni sanoat, qishloq xoʻjaligi va xizmat koʻrsatish tarmoqlarini rivojlantirish, bandlikni ragʻbatlantirish, hududiy ish oʻrinlarini yaratish va iqtisodiy faoliyatni kengaytirish, daromadlarni oshirish aholi daromadini koʻtarish va kambagʻallikni kamaytirishga yoʻnaltirilgan iqtisodiy dasturlar ishlab chiqish, raqamli monitoringni kuchaytirish, hududlar kesimida ijtimoiy-iqtisodiy koʻrsatkichlarni doimiy kuzatish va baholash. Mahalliy resurslardan samarali foydalanish yaʼni hududiy imkoniyatlarga mos iqtisodiy siyosat ishlab chiqish kabi hududiy rivojlanish siyosatini takomillashtirish, investitsiya muhitini yaxshilash hamda iqtisodiy faollikni ragʻbatlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ibrohimov, Baxrom. "Hududlar Kesimida Ijtimoiy-iqtisodiy Barqarorlik Indikatorlarini Ishlab Chiqish Va Baholash Usullari." Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot 3.4: 665409.
2. Djamshedovna, Sa'dullayeva Mexrinoz. "O'zbekistonda hududlar (14 ta) rivojlanishidagi tafovutlarni kamaytirish masalalari." Eng yaxshi intellektual tadqiqotlar 56.3 (2025): 352-35
3. Axmadovich, Hakimov Ziyodulla. "hududlarning ijtimoiy tabaqalashuv darajasini baholash metodologiyasini takomillashtirish." Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali 4.09 (2024): 415-424.
4. Ozodovich, Abdullaev Farxod. "Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini tahlil qilishning uslubiy o'zgarishi". Aktuar moliya va buxgalteriya ilmiy jurnali 4.04 (2024): 47-63.
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga asoslanib muallif tomonidan tayyorlandi <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/rasmiy-statistika-kalendari>

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, fevral, 2-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: 9710. FOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlato standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**